

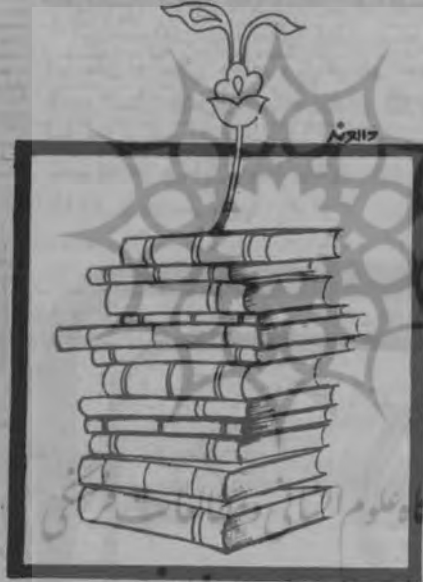
نقش دانشمندان اسلامی در تکامل فلسفه

یوسف عزیزی بنی طرف

در روزگار عباسی، افزون، بر علوم شرعی فقه‌اللمعه، ادبیات، تاریخ و جغرافیا که دانشمندان بسیاری را به خود جذب کرده مسلمانان به فلسفه نیز روی آوردند. در این زمینه، کتاب‌هایی از سایر فرهنگ‌ها و به‌ویژه از فرهنگ یونانی که در فلسفه نام‌آور بود، به‌عربی برگردانده شد.

آشنایی مسلمانان با این فلسفه به واسطه سریانیان مسیحی که مدارس دینی‌شان در ایران و عراق گسترده بود، آغاز شد. سریانی‌ها، فلسفه یونانی و به‌ویژه فلسفه نوافلاطونی را از مکتب اسکندریه به‌ارث بردند و آنرا به‌زبان سریانی برگرداندند و بدین سان توانستند کتاب‌های یونانی را که اصلشان گم شده بود - حفظ کنند. از انگیزه‌های اعتماد مسلمانان به سریانیان مسیحی در مآخذ فلسفی، ایمان آنان به دین آسمانی مسیح و چیرگی‌شان بر زبان عربی بود.

گرچه در آغاز، سریانیان نسطوری و یعقوبی، سرچشمه اساسی و روزنه عمده آشنایی مسلمانان با فلسفه بودند اما متابع دیگری نیز وجود داشتند که مسلمانان به واسطه آنها، دانش فلسفی خود را از فلسفه‌های یونانی، هندی و ایرانی گرفتند. نظیر برخی از سریانیان پتپرست در شهر حران و برخی از دانشمندان هندی یا ایرانی تبار یا به‌طور مستقیم توسط پاره‌ای از دانشمندان یونانی. باید گفت که دانشمندان سریانی به ترجمه کتاب‌های یونانی بسنده نکرده و برخی کتاب‌ها را از زبان‌های پهلوی و هندی به سریانی برگرداندند.

این امر در مورد ستاره‌شناسی سندهنده اثر ستاره‌شناس و ریاضیدان هندی «براهمسد» هانتا نیز صدق می‌کند. این کتاب پیش از اسلام در مدرسه جندی شاپور خوزستان تدریس می‌شد و پس از ترجمه به فارسی، به‌عربی برگردانده شد. از برجسته‌ترین مترجمانی که در زمینه ترجمه کتاب‌های فلسفی به زبان عربی از خود برتری نشان دادند و از سریانیان،

اسحاق کندی، فیلسوف بلندآوازه.

مسلمانان در فلسفه یونانی بر افلاطون و ارسطو - به‌عنوان دو محور فلسفه یونان - تاکید می‌کردند. پیوند آنان با این دو فیلسوف، مستقیماً و به واسطه افلوپین مصری و پیروان مکتبش «نوافلاطونیان» بود. نوافلاطونیان بر فیلسوفان مسلمان، به‌ویژه بر معتزلیان، پاره‌ای از صوفیان و اخوان صفا، تأثیر بسیار نهادند.

در این روزگار، فیلسوفان مسلمان فراوانی پدیدار شدند که می‌توانیم نام‌های زیر را برشمردیم: یعقوب بن اسحاق کندی که پیشتر به وی اشاره شد. ابونصر فارابی (در گذشته ۹۵۱ م) که از بزرگترین فیلسوفان اسلامی است. ابوعلی بن سینا که با کتاب‌های فارابی آموزش یافت و آوازه جهانی دارد (در گذشته ۱۰۲۷ م) ابوحامد غزالی (در گذشته ۱۱۱۱ م)، ابوالولید ابن رشد (در گذشته ۱۱۹۸ م)، ابوبکر بن باجه معروف به ابن صایغ، ابن طفیل، ابن خلدون و دیگران.

فیلسوفان مسلمان به بررسی کتاب‌های ترجمه شده یونانی بسنده نکردند بلکه دیری نکشید که به نقد و تحلیل آنها پرداخته و برای همسازی میان اندیشه‌های آنان و عقاید خویش و اعطای شکل اسلامی بدانها و نیز مقایسه و همسازی میان اندیشه‌های خود فیلسوفان یونان، تلاش ورزیدند. نظیر رساله ابونصر فارابی در در زمینه مقایسه میان اندیشه‌های دو حکیم بزرگ یونان: افلاطون و ارسطو.

تأثیر اندیشه اسلامی بر اندیشه اروپائی فیلسوفان مسلمان پس از نیک‌گواردین کتاب‌های منقول فلسفه، به شرح و تالیف آثار فلسفی پرداختند. شروع و تالیفات متنوع و متعدد فلسفی نه تنها بر اندیشه اسلامی بلکه بر اندیشه اروپائی تأثیر نهاد و این هنگامی بود که اروپا از خواب کران خود بیدار و وارد روزگار نوژی می‌شد. شروع و تالیف‌های فلسفی این رشد، بیشترین تأثیر را در بیداری اروپائیان و آگاهیشان نسبت به اهمیت فلسفه و روش‌های فلسفی

ایرانیان، هندیان و عرب‌های مسلمان بودند می‌توان از افراد زیر نام برد:

سهل بن هارون اهوازی، یوحنا بن-ماسویه، حسین اسحاق عبادی - که بعدها توسط مامون به ریاست بیت‌الحکمه بغداد رسید - اسحاق بن حنین که به‌وسیله پدرش چنین آموزش دید و در فن ترجمه از یونانی، به مرتبه وی رسید.

از دیگر مترجمان این روزگار: حبیب بن-الحسن اعسم، عیسی بن یحیی ابراهیم، یحیی بن یوسف خوری، یوسف بن لوقا بلبکی، ابوشامه متی بن یونس ابوزکر یا یحیی بن عدی منطقی یعقوبی، ابوعلی بن اسحاق، موسی بن خالد، ابو عثمان سعید بن یعقوب دهشقی، ثابت بن قره‌دهشقی، حجاج بن مطر و یعقوب ابن-

سرانجام متنی پیراسته از اولیس

خوانندگان آدینه، بی‌گمان، جیمز جویس (۱۸۸۲ - ۱۹۴۱)، نویسنده بسیار معروف ایرلندی را می‌شناسند اثری که جویس را در عالم ادب شهره‌ساخت، یولیسز (اولیس) نام داشت؛ حکایت یک روز زندگی در دوبلن، با تشریح هنرمندانه جزئیات اعمال و پندارها، جویس، به ویژه در این داستان که در ۱۹۲۳ در پاریس منتشر شد و تا سالها به خاطر «تیرانی و بی‌بردگی» در انگلستان و آمریکا ممنوع بود و اجازه انتشار نداشت، با سبک ادبی دشوار و درهم پیچیده خویش، مفاهیمی از مراتب وجدانی و ناخودآگاه را با چنان ظرافت و جسارتی به تصویر کشید که در نسل بزرگی از نویسندگان بعد از خود تأثیری عظیم برجای گذاشت؛ تأثیری که هنوز هم گمابیش ادامه دارد. از همین رو، هر آنچه پیرایه یولیسز بیاید، توجه فراوان محافل ادبی و هنری را به خود جلب می‌کند. در مقاله زیر می‌خوانید که چگونه، بر پایه دستنوشته‌های منتشر نشده‌ای از جویس، متن تازه و پیراسته‌ای جایگزین متن قدیمی و «کلاسیک» یولیسز شده است.

چشم اصحاب هنر و ادب روشن! به دنبال متن تجدید نظر شده‌ای که از آثار «جورج ارول» منتشر شده انتشاراتی «پنگوئن» به خوانندگان آثار «جیمز جویس» هشدار می‌دهد که باید «کلاسیک» دیگری را نیز به دور بیندازند؛ زیرا متن «معتبر» تازه «یولیسز» بیش از ۵/۰۰۰ تفاوت با متن مرسوم پیشین داود.

جویس، خود نیز از اینکه «یولیسز»، به دلیل اشتباهات ماشین‌نویسی و چاپی‌های فرانسوی، آشفته و درهم منتشر شده بود کله داشت. اما، به گفته «ریچارد المان»، زندگینامه‌نویس جویس، «متن مرسوم ده سال پیش، «هانس والتر گالبر»، استاد زبان‌شناسی دانشگاه مونیخ، از جانب بازماندگان جویس مأموریت یافت تا بر اساس دستنوشته‌ها و اوراق ماشین شده فراوانی که از یولیسز باقی مانده است، و با استفاده از کامپیوتر، متن پیراسته‌ای از این داستان جنجالی فراهم آورد. «گابریل» در ۱۹۸۴ موفق به پرداخت «متن تازه و دقیقی از یولیسز سال ۱۹۲۲ شد.

متن تازه را که در سه جلد و به بهای ۲۰۰ دلار در آمریکا منتشر شد، «المان» و دو تن از همکاران او در دانشگاه‌های کمبریج

در پژوهش برجی نهاد، این‌رشد، پیروان و مریدانی در میان مسیحیان و یهودیان اندلس (اسپانیا)، سیسیل و سایر بخش‌های ایتالیا و در کل اروپا داشت که در میان انسان استادان، روحانیان و فرمانروایان بودند. این مریدان، شروع و کتاب‌هایش را به زبان لاتینی برگرداندند. از نامورترین هم‌روزگاران این‌رشد - که از وی تأثیر داشت و به اندیشه‌هایش ارج می‌نهاد - فیلسوف یهودی، موسی بن‌میمون بود که در نقل شروع فلسفی این‌رشد به زبان‌های عبری و لاتینی، تلاش بسیار کرد. محافل اروپائی آن دوران، شیفته این اندیشه‌ها شدند. این امر، در آغاز سده سیزدهم میلادی، کنش‌شبان و محافل کلسایی را وا داشت تا به تحریم ترجمه‌های این‌رشد بپردازند. اما طولی نکشید که در سال ۱۲۱۵ میلادی، به‌هنگام فرمانروایی «فردریک دوم» فرمانروای سیسیل، باردیکر اندیشه‌های این‌رشد رونق یافت. این پادشاه به‌گونه‌ای آسانگیر بود که پیوسته، شماری از مسلمانان و یهودیان را در دربارش جمع می‌کرد.

فردریک دوم در سال ۱۲۲۴ دانشگاه ناپل را بناد نهاد و استادانش را به منظور نقل شروع این‌رشد بر کتاب‌های ارسطو، به «طیطله» در اندلس (اسپانیا) گسیل داشت. در سده سیزدهم میلادی به‌گوشی پیروان این‌رشد و فرمانروایان آسانگیر اروپائی، همه آثار و تالیفات و شروع این‌رشد بر ارسطو به زبان لاتینی برگردانده شد. این ترجمه‌ها و دیگر عوامل، زمینه را برای نوزایی بزرگ اروپا در نیمه دوم سده پانزدهم میلادی آماده ساخت.

از هنرها یا دانش‌هایی که از فلسفه و دقیقاً از دانش منطق مشتق شد، هر جلد و مناظره بود که در این روزگار توسط دانشمندان، فقها و متکلمان اسلامی تکامل یافت. با پیدایش مذاهب و ضرورت دفاع از عقاید دینی علیه مخالفان و معارضان، این هنر بنیاد گرفت. آشنایی دانشمندان مسلمان با منطق یونانی، در شناخت روش‌های مسالمت‌آمیز جدل و گفتگو، شناخت اصول مناظره، سامان بخشیدن به اندیشه‌ها شناخت اصول استدلال، تأثیر فراوان داشت. به مرور زمان، این رشته به دانشی با بنیادها و قواعد خاص خویش تبدیل شد. از کسانی که در این گستره قلم زده‌اند می‌توانیم از این افراد و کتاب‌ها نام ببریم: عمیدی نویسنده کتاب «الارشاد» و قدامه بن جعفر که بخش کاملی از کتاب خود را زیر عنوان «نقدالنثر» به تشریح آداب جدل و مناظره اختصاص داده است و نیز رساله امام محمد غزالی به‌نام «المنحول والمنحل فی علم الجدل».

و اسکس بازیینی کردند.

اکنون «پنگوئن» و ناشر دیگر چاپ غیر جیبی یولیسز جدید اعلام داشته‌اند که «متن گالبر»، تنها متن معتبر کتاب است و تمام چاپهای پیشین باید از گود خارج شوند. با تمام اینها، خوانندگان از اینکه از «معمای نوشتار» جویس راحت می‌شوند راضی هستند، زیرا یولیسز چنان از دشواری و سنگینی آکنده است که فهم آن به‌سادگی ممکن نیست.

با این حال، چاپ دوباره یولیسز، کاری نیست که صرفاً از روی «خیرخواهی» و «ادب‌پروزی» صورت گرفته باشد. بنا به مقررات کنونی طبع و نشر (کپی‌رایت) در انگلستان، حقوق بازماندگان هر خالق آثار ادبی، تنها ۵۰ سال پس از مرگ نویسنده یا اولین چاپ اثر (هر کدام که دیرتر باشد) پایدار می‌ماند. بنابراین، حقوق بازماندگان جویس بر یولیسز اصلی تا ۱۹۹۱ پایان می‌گیرد. اما با درآوردن متن تازه‌ای از این کتاب، بازماندگان جویس که یک نوه پرسی و یکی از عروسان او هستند، تا ۵۰ سال بعد، حقوق خود را بر این اثر حفظ خواهند کرد.

ناشر نیز در این میان بهره فراوان می‌برد. پنگوئن، از ۱۹۶۹ که نخستین چاپ جیبی یولیسز درآمد، تاکنون ۶۵۰۰۰۰ نسخه از این کتاب را چاپ کرده است و هم‌اینک هر ساله حدود ۲۵۰۰۰ نسخه از آن را به فروش می‌رساند. با درآمد متن جدید، حقوق سازمان انتشاراتی پنگوئن بر این کتاب تا سالیان درازی از قرن آینده مسیحی پایدار خواهد ماند.

پنگوئن بر آن است که در مورد آثار «جورج ارول» نیز کار مشابهی انجام دهد، و متن ویراسته «دکتر پیت دیویسون» را به صورت جیبی از چاپ درآورد، و به این ترتیب، حقوق خود را بر کتابهای قطع جیبی ارول را که در سال ۲۰۰۰ به پایان می‌رسد، تا سال ۲۰۳۶ تمدید کند.

البته در این میان هنوز کسی به درستی نمی‌داند که چه میزان از یک کتاب باید تغییر کند تا حقوق بازماندگان و ناشران تمدید شود. قانون کپی‌رایت چنان مبهم و ناروشن است که هنوز هم با آنکه ۴۰۰ سال از دوران شکسپیر می‌گذرد و بازمانده‌ای از وی بر جای نیست، اگر کسی نمایشنامه‌ای از او را بر صحنه آورد، صرف‌نظر از آنکه از چه متنی استفاده کرده، باید مبلغی به ناشر آثار شکسپیر بپردازد. از همین رو، دولت انگلستان در صدد بوده است قانون کپی‌رایت تازه‌ای وضع کند و حقوق بازماندگان و ناشران را به ۷۵ سال، منتهی به‌شکلی که تمدیدپذیر نباشد، افزایش دهد.

برگردان از ساندی تایمز